

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Інститут управління, психології та безпеки
Кафедра теоретичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Оксана МАРТИНЮК

Науковий керівник:
завідувач кафедри теоретичної
психології, доктор психологічних наук,
професор
Зоряна КОВАЛЬЧУК

Рецензент
кандидат психологічних наук
Ольга ЗАВЕРУХА

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«__» _____ 20__ р., протокол № ____
Завідувач кафедри теоретичної психології
доктор психологічних наук, професор
_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

АНОТАЦІЯ

Мартинюк О. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.

У роботі розкриті впливи різних факторів на процес вибору майбутньої професії учнів старших класів. Визначено, що старшокласники – це юнаки та дівчата, які проходять через пошук власної ідентичності, визначення своїх цілей та цінностей, а також стикаються зі стресом від навчання, відносин з ровесниками і дорослими. Показано, що даний віковий період характеризується переходом від підліткового віку до дорослості. Відбуваються активні зміни як поведінці, так і в психологічно-емоційному стані юнаків та дівчат. Провівши психологічний аналіз результатів методик виявлено, що старшокласники при виборі професії віддають перевагу зовнішніми мотивам, тобто високоплатуваності та прагненню до престижу. Також результати дослідження показали нам, що учні старших класів знаходяться на стадії переходу та змін, вони ще шукають свій професійний напрям, який би відповідав їхнім здібностям та вподобанням. Також нами було визначено шляхи удосконалення профорієнтаційної роботи в школах, що значно полегшить життя учням старших класів.

Ключові слова: старшокласники, професійне самовизначення, профорієнтація, психологічні особливості, професія.

Martyniuk O. Psychological features of professional self-determination of high school students.

The work reveals the influence of various factors on the process of choosing the future profession of high school students. It was determined that high school students are young men and women who are searching for their own identity, defining their goals and values, as well as facing stress from studies, relationships with peers and adults. It is shown that this age period is characterized by the transition from adolescence to adulthood. Active changes are taking place both in the behavior and in the psychological and emotional state of young men and women. After conducting a psychological analysis of the results of the methods, it was found that high school students, when choosing a profession, prefer external motives, that is, high pay and the desire for prestige. Also, the results of the study showed us that high school students are at the stage of transition and change, they are still looking for their professional direction, which would correspond to their abilities and preferences. We also identified ways to improve career guidance work in schools, which will make life easier for high school students.

Key words: high school students, professional self-determination, career guidance, psychological features, profession.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні основи професійного самовизначення старшокласників	6
1.1. Поняття професійного самовизначення та історія його розвитку.....	6
1.2. Структура та основні напрями профорієнтаційної роботи.....	10
1.3. Психологічні особливості формування старшокласника.....	12
1.4. Особливості професійної орієнтації в сучасній школі.....	15
Висновки до розділу I.....	19
РОЗДІЛ II. Емпіричне дослідження професійного самовизначення старшокласників	22
2.1. Методична база емпіричного дослідження.....	22
2.2. Обробка та інтерпретація отриманих результатів.....	24
2.3. Шляхи удосконалення профорієнтаційної роботи в школах.....	30
Висновки до розділу II.....	34
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	41
ДОДАТКИ	47

ВСТУП

Правильний вибір професії є однією із головних складових та умов людського благополуччя, щастя та усвідомлення своєї потреби в суспільстві. Основна мета професійного самовизначення – це знайти галузь діяльності, яка буде відповідати інтересам, здібностям та цілям старшокласника.

Професійне самовизначення в наш час може бути викликом, проте воно також відкриває безліч можливостей. Завдяки прогресивному розвитку технологій, змінам в економіці та суспільстві, люди мають більше свободи вибору своєї професії. Основні кроки професійного самовизначення полягають у відкритті власних цінностей, інтересів та навичок. Ретельний самоаналіз може допомогти зрозуміти, що насправді подобається робити людині, в якому напрямку вона хотіла б розвиватися. Крім того, не менш важливим є дослідження ринку праці та ознайомлення з різними професіями, перспективами розвитку та заробітною платою.

Феномен успішного самовизначення виступає передумовою до успішної професійної самореалізації, оскільки вибір професії учнем здійснюється свідомо та з урахуванням потреб ринку праці. Ідея професійного самовизначення особистості полягає у знаходженні особистісних сенсів у професійній діяльності. Правильно вибрана професія старшокласниками вагома не лише з позиції визначення індивідуальних планів на майбутнє, але й з точки зору розвитку суспільства в цілому. Можливість самореалізації в обраній професії у значній мірі залежить від ринку праці та запитів суспільства.

У наш час профорієнтація значно виходить за межі шкільної навчально-виховної роботи. Професійне самовизначення людини може тривати упродовж всього періоду її активної трудової діяльності, тому основне завдання профорієнтації в наш час полягає у наданні допомоги у професійному самовизначенні не лише школярам, хоча особлива увага акцентується звісно саме на цьому, але і людям різного віку. Ефективність і результативність профорієнтації визначається її спрямованістю на людину, на її включення у світ праці та можливість самореалізуватися у суспільстві.

Об'єкт – професійне самовизначення старшокласників.

Предмет – психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.

Мета – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.

Гіпотеза: допускаємо, що вікова категорія «старшокласники» при професійному самовизначенні надає перевагу професіям, які вважаються престижними у суспільстві.

Завдання:

1. Вивчити та проаналізувати літературу з даної тематики.
2. Охарактеризувати особливості професійного самовизначення старшокласників.
3. Провести емпіричне дослідження профорієнтації старшокласників.
4. Розкрити шляхи удосконалення профорієнтаційної роботи в школах.

Наукова новизна – розширено та поглиблено поняття профорієнтації та шляхів її удосконалення; вперше досліджено особливості професійного самовизначення учнів дев'ятого, десятого та одинадцятого класу ЗОШ I-III ступеня с. Бужани, Луцького району, Волинської області.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступили: Двофакторна теорія мотивації Ф. Хецберга, «Теорія сподівань В. Врума», «Теорія індивідуальності» К. Роджерса, Теорія морального розвитку Лоуренса Колберга, Теорія соціального навчання Альберта Бандури, Структурні теорії (Е. Гінсберг, С. Аксельдор, Дж. Сьюпер, Д. Херм та ін.).

У ході дослідження були використані наступні методи та методики: метод теоретичного аналізу літератури з теми дослідження; метод діагностичного експерименту; метод кількісно-якісної обробки одержаних даних; «Психометричний тест (Сьюзен Дилінгер)», «Методика професійної спрямованості Баса», «Методика визначення мотивів професії».

Теоретична значущість дослідження полягає в розширенні і поглибленні знань та уявлень про особливості професійного самовизначення старшокласників.

Практична значущість дослідження. Результати дослідження і зроблені висновки можуть бути використанні у подальших наукових дослідженнях та під час організації просвітницької, психодіагностичної, консультаційної та адаптаційної роботи в освітніх закладах, а саме: школах, коледжах, університетах.

Структура роботи: вступ, два основні розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

1.1. Поняття професійного самовизначення та історія його розвитку

Профорієнтація є самостійною галуззю наукового знання, яка сформувалася на межі між психологією, соціологією, філософією, медициною, економікою та правом і розглядається як один із видів надання соціальної допомоги людині будь-якого віку в процесі її самовизначення та гарантується Конституцією України. [3, с. 9].

Розмежовуючи поняття «профорієнтація» та «професійне самовизначення» деякі вчені вказують, що різниця між ними полягає у тому, що «профорієнтація» орієнтує особистість на вибір, а «професійне самовизначення» більше співвідноситься з поняттям «самоорієнтація», що передбачає здатність людини до самостійної орієнтації і самовизначення. Воно є більш спорідненим з таким поняттям як самореалізація, самоздійснення, самоактуалізація.

Розробники мотиваційних теорій (В. Врум, А. Маслоу, Ф. Херуберг, Е. Роу та інші) акцентують увагу на суб'єктивних особистісних факторах професійного самовизначення. Теорії індивідуальності (К. Роджерса, Дж. Сьюпера, Л. Тайлера, Д. Тідемана, Д. Холланда та ін.) розкривають професійне самовизначення як процес реалізації «Я-концепції», вивчаючи вплив саморозуміння на професійний розвиток [7, с. 81].

Професійне самовизначення, згідно з поглядами більшості сучасних дослідників – це активний і свідомий пошук людиною свого місця у світі професій, пошук можливостей реалізації себе у професії, який триває протягом всього життя; складний системно-динамічний процес, який пронизує різні періоди вікового розвитку людини і має свою внутрішню логіку. О. Тополь під професійним самовизначенням розуміла консолідоване особистісне утворення, яке включає спрямованість на певну професійну діяльність (мотиви, інтереси,

потреби), професійну самосвідомість (здатність до саморегуляції, саморозвитку та самоосвіти), професійно-оперантну підструктуру (наявність спеціальних знань, умінь, навичок), комплекс індивідуально-типологічних особливостей і професійно-важливих якостей, що забезпечують ефективне та успішне виконання конкретної професійної діяльності [11, с. 40].

Відзначимо, що у працях Н. Ковальської структура професійного самовизначення включає в себе мотиваційно-ціннісний (мотиви, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації), професійно практичний (спеціальні знання, організаторські та комунікативні вміння), професійно-відповідний (наявність професійно-значущих якостей) та самооцінковий (про інформаційні знання, рефлексивність, наявність чіткого плану професійного становлення). Як вважає Н. Ковальська, готовність до вибору майбутньої професії визначається як інтегроване особистісне утворення, що охоплює відповідні мотиви, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації особистості, здатність до саморегуляції, самоконтролю, самовдосконалення, а також комплекс типологічних особливостей та професійно важливих якостей [35, с. 78].

Традиційно в науковій літературі виділяють три основні підходи до професійного самовизначення:

- 1) Соціологічний підхід декларує аналіз професійного самовизначення як частини як частини процесу соціалізації, коли людина у процесі вибору сфери діяльності орієнтується на прийнятті в суспільстві моделі і норми.
- 2) Соціально-психологічний підхід – у рамках даного підходу увага концентрується на очікуваннях і цінностях певних соціальних груп, з якими люди себе ідентифікуює і через відповідність з якими вона повинна знайти баланс між інтересами, цінностями та запитамі суспільства.
- 3) Диференціально-психологічний підхід розглядає професійне самовизначення як пошук, становлення і розвиток свого індивідуального стилю життя за рахунок за рахунок приналежності до певної професійної групи.

Проблеми профорієнтації та профвідбору хвилювали людство з давніх часів, оскільки основне заняття людини у всі часи значно впливало на рівень її матеріального забезпечення, визначало її соціальний статус і становище у суспільстві, спосіб життя і навіть світогляд. Ще у стародавні часи мислителі помітили, що правильне використання особистісного потенціалу є вигідним не лише для самої людини, але може приносити суттєву користь цілому суспільству. Відомий філософ Платон зазначав, що кожен повинен займатися справою, яка потрібна державі, але не будь-якою, а саме тою, до якої, відповідно до природних задатків, він є найбільш здібним. Платон наголошував на важливості тестування дітей, яке дає можливість визначити не лише інтелектуальний рівень дитини, але й її схильності та здібності до майбутньої професійної діяльності [17, с. 29].

У якості об'єкта наукового дослідження, психологічні проблеми професійного відбору починають активно вивчатися у першому десятилітті ХХ ст.

У становленні профорієнтації, як галузі наукового знання, виділяють три етапи:

1. Розвиток профорієнтації у руслі психотехніки
2. Розвиток профорієнтації у руслі психології праці.
3. Розвиток профорієнтації у руслі психології професій.

Психотехніка – напрям, який виник у психології в кінці ХІХ ст., метою якого надання психологічної допомоги у розв'язанні проблем, які пов'язані з науковою організацією праці.

Завдання психотехніки:

1. Раціоналізація трудових засобів, способів та умов праці
2. Зниження аварійності і травматизму
3. Вдосконалення процесу виробничого навчання [20, с. 34].

Другий етап розвитку профорієнтації пов'язаний з розвитком самостійної наукової галузі знання – психології праці. Найбільш видатні представники цього періоду: Макс Вебер, Анрі Файоль, Елтон Мейо, Абрахам Маслоу, Ф.Херцберг та ін.

Завдання профорієнтації на даному етапі полягало у розв'язанні таким проблем:

1. Вивчення закономірностей розвитку і прояву психіки людини в процесі трудової діяльності.
2. Дослідження проблем, пов'язаних з профвідбором, профконсультуванням та трудовою експертизою [10, с. 41].

Третій етап розвитку профорієнтації пов'язаний з виникненням нової галузі знання – профпсихології або психології професій. Її розвиток розпочався в 70-их роках ХХ ст., коли в психології праці та в індустріальній психології виділяється особлива група проблем, які пов'язані з вивченням відносин людини і професії. Виділення психології професій, як окремої галузі знання, пов'язують з тим, що на сучасному етапі відбувається зміна акцентів у системі відносин «людина-професія», зокрема, якщо раніше в центрі уваги стояла проблема пристосування людини до професії, то на сучасному етапі постає проблема взаємозв'язку людини як з конкретною професією, так і зі світом професій в цілому. Основним завданням профпсихології на сучасному етапі є виховання у молоді здатності до самостійного професійного вибору [10, с. 44].

Відомо, що з середини 60-х до середини 80-х рр. профорієнтація здійснювалась з урахуванням, в першу чергу, інтересів держави і переважно реалізувалась у руслі патріотичних закликів. За цими закликами стояли не інтереси людини, а держава, якій необхідно було розвивати народне господарство та обороноздатність.

У 1986 році була створена державна служба профорієнтації. У зв'язку з цим, велика кількість профорієнтаційних центрів була відкрита у великих містах СРСР. Це були спеціалізовані міжгалузеві науково-методичні осередки, керівництво та фінансування якими здійснювали Міністерство освіти та Міністерство праці. Цей період став найбільш сприятливим для самореалізації та здійснення самостійного професійного вибору.

Коли розпався Радянський Союз, в період переходу до ринкової економіки, створена в радянські часи централізована система профорієнтаційної роботи

була зруйнована. Спроба відновити і на належному рівні реорганізувати профорієнтаційну роботу сьогодні робиться, однак недостатньо. З метою її оптимізації в Україні було прийнято кілька законодавчих актів, що регламентують трудову зайнятість та професійну підготовку населення [10, с. 55].

На жаль, не зважаючи на заходи держави та постанови уряду, сьогодні система профорієнтаційної роботи в Україні залишається недостатньо розвиненою. Зараз суспільство прагне створити всі умови для повноцінного розвитку особистості фахівця, його творчих здібностей, розробляє і формує нову систему професійної освіти, яка передбачає безперервний розвиток особистості фахівця, можливість одержання і відновлення професійних знань, умінь і навичок протягом усього періоду трудової діяльності людини. Великий вклад у розвиток профорієнтації на сучасному етапі здійснюють українські дослідники, серед яких О. Алексюк, Г. Балл, М. Боришевський, Н. Гончарова, І. Зязюн, В. Колінько, В.Кремень, С. Семиченко, В. Синявський, Т. Титаренко, Б. Федоришин, Н. Чепелєва, Т. Яценко та ін. [10, с. 57].

1.2. Структура та основні напрями профорієнтаційної роботи

Вибір професії – один з головних життєвих виборів, який здійснює людина в юному віці. Він має значення як для самої людини, так і для суспільства. Вибір професії – це по суті вибір життєвого шляху, вибір долі. Від вибору професії до душі залежить задоволення людини своєю долею, її щастя. В умовах НТР, швидкого економічного і соціального прогресу світ професій дуже рухливий, виникає багато нових спеціальностей, частина старих зникає. Останнім часом спостерігається масова «перекваліфікація». Профорієнтаційна робота має враховувати тенденції розвитку нашого суспільства: цікаві і добреоплачуванні професії, професії, які потребують постійного розвитку.

Профорієнтація являє собою складну систему соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-фізіологічних заходів, спрямованих на забезпечення свідомого, активного професійного самовизначення і трудового

становлення особистості. Завданням профорієнтаційної роботи з учнями є підготовка їх до свідомого вибору майбутньої професії. Він можливий за таких умов:

1. Знання учнем якомога більше професій, їх особливості, вміння порівнювати свої можливості з вимогами професії.
2. Врахування потреб суспільства в тій чи іншій професії [12, с. 19].

Професійна орієнтація включає такі елементи:

1) Професійна освіта і виховання. Метою профосвіти є доведення до відома учнів знання про існуючі професії і про те, як оволодіти ними. Вона включає в себе профінформацію, профагітацію і профпропаганду. Мета професійного виховання полягає в особистісному розвитку суб'єкта, формуванню професійних установок, усвідомлення своїх професійно значущих психологічних особливостей та здібностей, а також розуміння соціально-економічних умов вибору професії.

2) Професійна діагностика та консультація. Основним завданням професійної консультації є розвиток зацікавленості людини до проблеми вибору професії, формування спрямованості та мотивації до вибору професії, активізація і стимуляція внутрішніх сил людини на розвиток своїх потенційних можливостей і на досягнення визначених цілей. Професійна діагностика являє собою систему методів дослідження, спрямованих на виявлення професійно важливих психологічних і психофізіологічних особливостей особистості з метою встановлення її професійної придатності до певного виду діяльності.

3) Професійний відбір та професійний підбір. Професійний відбір являє собою процедуру диференціації кандидатів на певну посаду за ступенем їх відповідності певному виду діяльності та прийняття рішень про їх придатність. Профпідбір – це система заходів, яка здійснюється з метою надання допомоги людині, що прагне знайти професію, яка б максимально відповідала об'єктивним і суб'єктивним умовам професійного вибору.

4) Професійна адаптація – це процес пристосування людини до нових для неї умов трудової діяльності. Здійснюється тоді, коли учень вже обрав собі професію і перебуває на стадії оволодіння нею [4, с. 89].

Вона поділяється на:

1. Попередню соціальну адаптацію – це процес активного входження людини в систему міжособистісних стосунків, які панують в колективі;
2. Соціально-професійну адаптацію – процес активного пристосування працівника до виробничих вимог, професійних та функціональних обов'язків.
3. Професійно-виробничу адаптацію – приступання працівника до самостійної роботи на основі отриманих знань і навичок;
4. Особистісну – адаптація до нової професійної ролі, деякі зміни системи цінностей і образу «Я» у зв'язку з цим.

Напрями профорієнтаційної роботи розділяють на дві групи:

- 1) профілактику професійного становлення особистості, коли в міру можливого виникнення проблеми старшокласників готують до подолання труднощів у професійному самовизначенні;
- 2) оперативну допомогу у вирішенні проблеми, коли особистість відчуває труднощі, зумовлені некомпетентністю, невпевненістю або пасивністю і безпорадністю, що заважають вибрати заклад вищої освіти або отримати місце роботи і зберегти його за собою [4, с. 96].

Отже, саме ці складові допомагають визначитися у виборі професійних здібностей, інтересів, схильностей, сприяють розвитку та успіху людини в її професійному розвитку.

1.3. Психологічні особливості формування старшокласника

Старший шкільний вік – це вік переходу до дорослості. Юність – надзвичайно складна, суперечлива стадія життєвого шляху, яка закладає ціннісний фундамент особистості. У цей період здебільшого повністю завершується статеve дозрівання. За своїм зовнішнім виглядом і фізичним станом старшокласники наближаються до дорослих. Головним у їх ситуації

розвитку є спрямованість на майбутнє, тобто закінчення школи і вибір професії. На даному етапі розвитку в старшокласників ускладнюється ставлення до себе та інших; загострюється потреба зайняти позицію якоїсь соціальної групи; з'являються дорослі ролі та обов'язки. Повідним видом діяльності в цей час є навчально-професійна діяльність. В цьому віці часто ще спостерігається рольова невизначеність, або за Е. Еріксоном, несформована ідентичність, коли образ «Я» ще не набув сталості і сприйняття себе є нестійким, суперечливим, ситуативним. Основним у становленні особистості старшокласника є відкриття власного світу, яке проявляється у формі переживання своєї неповторності та індивідуальної цілісності. Відбувається бурхливий розвиток самосвідомості. Е.Еріксон вважає, що юнацький вік будується навколо кризи особистісної ідентичності – почуття індивідуальної самототожності та єдності. Індивід знаходиться в процесі нормативної кризи самовизначення, вибирає один із варіантів розвитку, який може назвати своїм. Рівень ідентичності тісно пов'язаний з індивідуально-особистісними рисами старшокласників [6. с. 89].

У цей період формується сексуальна орієнтація. Юнацька сексуальність та її прояви пов'язані з комунікативними рисами особистості, а також специфічними нормами соціального середовища. Поведінка старшокласників щодо представників протилежної статі значною мірою залежить від того, як вони уявляють свою статеву роль і від їхнього уявлення про те, якою повинна бути кохана людина. Юнаків хвилює нормативний бік взаємин з представниками протилежної статі, оскільки вони вперше з цим стикаються. Часто психосексуальні труднощі стають причиною юнацької самотності. Юнацький вік має вирішальне значення в гендерному розвитку індивіда та становленні особистості майбутнього сім'янина [6. с. 44].

Центральним новоутворенням старшокласників є професійне та особистісне самовизначення – потреба зайняти внутрішню позицію дорослої людини, визначення себе в світі, свого місця і призначення в житті. Складаються основи наукового і громадянського світогляду, формується потреба в трудовій діяльності. В юнацькому віці поглиблюються та розширюються рефлексивні

характеристики самосвідомості. Найважливішим надбанням цього віку є відкриття свого внутрішнього світу. Завдяки рефлексії молода людина набуває здатності заглиблюватися в себе, в свої переживання, усвідомлювати свої емоції. Рефлексія власного життєвого шляху і прагнення до самореалізації призводить до появи нових соціальних потреб: знайти своє місце в суспільстві, бути особливим, займати певну соціальну роль. Виникає відповідальність не просто за себе, а за себе в суспільній справі, за спільну справу та інших людей. Для старшокласників характерний глибокий самоаналіз, самооцінка своїх якостей і здібностей, усвідомленість, самостійність, незалежність також їм одночасно притаманні мрійливість, альтруїзм та егоїзм, різкість і сором'язливість, відкритість та скритність, переоцінка власної особистості і самоприниження [9. с. 23].

Характерною рисою розвитку особистості в юнацькому віці є вироблення її світогляду, тобто системи поглядів на світ, суспільне життя, його минуле і майбутнє, на мораль, мистецтво, науку, на людину і сенс її життя. Становлення світогляду регулює взаємини юнаків між собою, впливає на їхню поведінку, ставлення до людей, на формування ціннісних орієнтацій і проектування свого майбутнього. Важливу роль у психологічному розвитку старшокласників відіграє емоційно-регулятивний компонент. Він передбачає здатність до рефлексії, саморегуляції поведінки, емоційних станів, а також усвідомлення сформованості таких якостей, як емпатія, взаєморозуміння, взаємодопомога, здатність контролювати гнів, негативні переживання, гнів. Емоційно регулятивний компонент також включає переживання особистістю хвилюючих подій при зустрічі з людиною іншої статі, залицянь, кохання, перших спроб побудови близьких стосунків. Сюди входить широкий спектр емоційних установок щодо себе (від самоповаги до самоприниження, від поваги до іншого до нівелювання його Я), само-керівництво, саморегуляція поведінки та емоційних станів [21. с. 37].

Як група, старшокласники мають ще кілька таких особливостей:

1. Академічний фокус. Старшокласники знаходяться на фінальному етапі своєї освіти в школі, тому вони зосереджені на вивченні предметів, які обирають для подальшої професійної кар'єри або продовження навчання у університетах, академіях, коледжах.
2. Підвищений рівень самостійності. Старшокласники починають відчувати більшу незалежність у прийнятті рішень і відповідальності за свої дії.
3. Соціальна активність. Учні старших класів активно взаємодіють зі своїми однолітками і формують нові соціальні зв'язки.
4. Підвищений рівень стресу. У старших класах зазвичай збільшується рівень навчального навантаження та очікування щодо майбутньої кар'єри. Тому це може призвести до стресу та хвилювання учнів і вони особливо потребують підтримки та розуміння з боку батьків, педагогів [5, с. 346].

1.4. Особливості професійної орієнтації в сучасній школі

Процес профорієнтації у школах передбачає формування ціннісних орієнтацій, мотивації, самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю, а також систематичне ознайомлення з різними професіями у навчально-виховному процесі. Основна мета профорієнтації – допомогти учням зробити свідомий вибір щодо навчання та майбутньої професії, які відповідають їхнім захопленням та здібностям. Профорієнтація, як важлива складова усієї навчально-виховної роботи в школі повинна проводитись усім педагогічним колективом. Вчителі-предметники повинні включати в систему опитування та під час пояснення нового матеріалу інформацію профорієнтаційного характеру, розповідати де можна застосовувати знання з даного предмету, людям яких професій вони необхідні, ознайомити учнів з різними видами трудової діяльності. В наш час профорієнтаційна робота в школі визначається керівництвом кожної школи самостійно і в більшій мірі залежить від того, як її організовує шкільний психолог, у функціональні обов'язки якого входить організація і проведення профорієнтаційних консультацій [27, с. 62].

Важливо зазначити, що відповідальність за організацію профорієнтаційної роботи в школі несе директор, який відповідає за:

1. Планування та прогнозування розвитку профорієнтації та її актуальність в умовах сучасної школи.
2. Розробку змісту профорієнтаційної роботи з учнями.
3. Створення кабінету профорієнтації та забезпечення його навчально методичними матеріалами.
4. Готовність випускників школи до свідомого професійного вибору.
5. Налагодження контакту з батьками для вироблення спільного рішення щодо майбутньої долі кожної дитини.

Для того, щоб профорієнтаційна робота проводилась систематично і цілеспрямовано, необхідно, щоб в кожній школі була створена рада з профорієнтаційної роботи, до складу якої входили б: заступник директора з навчально-виховної роботи, психолог, класні керівники та вчителі-предметники випускних класів. Як правило, шкільний психолог час від часу проводить консультації та семінари для батьків і вчителів школи, а також надає психологічну допомогу учням з метою:

1. Ознайомлення школярів зі світом професій та вивчення професіограм.
2. Формування особистості учня як суб'єкта професійного самовизначення, його готовності до здійснення самостійного професійного вибору.
3. Вивчення індивідуальних психологічних особливостей дітей та надання їм консультативної допомоги щодо їх подальшого професійного самовизначення [17, с.63].

Крім психолога, профорієнтаційну роботу на різних рівнях у школі проводять:

1. Вчителі-предметники
2. Класні керівники
3. Соціальний педагог
4. Шкільний лікар

До них залучаються батьки та засоби масової інформації. Важливо, щоб у кожному класі був профорієнтаційний куток, а в школі – навчально-методичний кабінет.

Професійна діяльність практичного психолога загальноосвітнього навчального закладу обумовлює допомогу учням у професійному самовизначенні. При цьому специфіка роботи, як вище зазначалося, визначає можливість і необхідність організації спільної роботи фахівців різних професійних галузей, а саме: медиків, психологів, фахівців центрів зайнятості населення та інших.

Так, за допомогою медиків можливі організація просвітницьких заходів і попередні висновки про професійну придатність майбутніх фахівців. Допомога психологів припускає проведення діагностичних і просвітницьких заходів в даному напрямі. Фахівці центрів зайнятості населення можуть допоїти в наданні інформації про ринок праці на даний момент [19, с. 57].

В ідеалі організація такого тісного цілеспрямованого співробітництва повинна бути попередньо спланованою і мати не разовий, а систематичний характер. Цього можна досягти, ініціювавши попереднє планування спільної роботи та підписання угод про здійснення подібних просвітницьких, діагностичних та інших заходів між керівниками підприємств, організацій (наприклад, міським центром зайнятості й загальноосвітнім навчальним закладом або управлінням чи відділом освіти) [26, с. 55].

Виділяють такі етапи профорієнтаційної роботи в школі:

1. Перший етап (1-4 класи) – знайомство зі світом професій, мета якого – сформуванню у дітей правильне емоційне ставлення до праці та відповідальність за виконання роботи. На даному етапі завданням школи є ознайомлення школярів як з найбільш популярними професіями, так і з тими, що є соціально не привабливими, але досить важливими і необхідними, формування почуття поваги до людини незалежно від виду діяльності.

2. Другий етап (5-7 класи) – головне завдання на цьому етапі полягає у формуванні інтересу до проблеми професійного самовизначення та

профорієнтаційної позиції школяра, а також спрямування його активності на перспективи майбутньої професійної діяльності.

3. Третій етап (8-9 класи) – підготовка до профільного навчання, надання допомоги у виборі профілю навчання. Підготовка до профілю навчання – це серйозний етап вибору професії, на якому активно проводяться профорієнтаційні заходи, які формують в школярів професійні інтереси та допомагають вивчати власні здібності.

4. Четвертий етап – вибір профілю навчання та вивчення предметів за вибором допоможуть виявити чи був правильним вибір учнів, якщо був, то наскільки, чи відповідають їхні професійні якості та стан здоров'я вимогам тієї професії, яку вони планують обрати.

Форми та методи профорієнтаційної роботи зі школярами бувають:

1. Інформування. Школа надає учням інформацію про різні професії, ринок праці, вимоги різних професій і можливості навчання після школи. Це може здійснюватися шляхом лекцій, презентацій, інформаційних брошур та онлайн ресурсів.

2. Кар'єрне консультування. У деяких школах можуть бути професійні консультанти, які допомагають учням у виборі майбутньої професії. Вони надають індивідуальні консультації щодо професійних зацікавлень, майбутніх кар'єрних шляхів та навчання після школи.

3. Тестування. Учні проходять спеціальні тести, анкети, які допомагають визначити їхні інтереси, здібності та потенційні професійні шляхи.

4. Професіографічні екскурсії – відвідування навчальних закладів та підприємств. Школи можуть організовувати екскурсії до університетів, коледжів, професійних шкіл, підприємств, що дозволяє учням зазирнути в різні професії і побачити як вони функціонують в реальному житті, а також отримати більше інформації про навчання і робочі умови.

5. Професіографічні зустрічі. Вони передбачають зустрічі з представниками певної професії, які знайомлять дітей зі змістом своєї професійної діяльності, описують вимоги професії до психологічної сфери особистості.

6. Професіографічні дослідження – передбачає самостійну діяльність учнів з метою пошуку інформації про певну професію, її загальні відомості, характеристику процесу праці, санітарно-гігієнічні умови праці та вимоги до професійної підготовки.

7. Партнерство з громадськістю та промисловими підприємствами. Деякі школи встановлюють партнерські відносини з промисловими підприємствами та організаціями для надання учням можливостей побачити, як працюють різні професії у реальному житті та набути досвіду в певній професії.

8. Підприємництво та технічні навички. Деякі школи надають можливості для розвитку підприємницьких та технічних навичок в учнів. Це включає організацію проектів, вивчення основ програмування та робототехніки, навчання технологіям майбутнього [14, с. 38].

Дані особливості професійної орієнтації допомагають учням у виборі майбутньої професії, розумінні різних кар'єрних шляхів та розвитку необхідних навичок для успішної професійної діяльності.

ВИСНОВОКИ ДО РОЗДІЛУ I

Отже, професійне самовизначення – це активний пошук можливостей розвитку, формування себе як повноцінного учасника професійної спільноти, творця чогось нового та корисного. Основною метою професійного самовизначення є формування у людини внутрішньої готовності самостійно і усвідомлено планувати, коректувати і реалізувати перспективи свого розвитку. Розвиток професійного самовизначення продовжує відбуватися і сьогодні. Важливим кроком у цьому є запровадження профільного навчання у старшій школі, коли свій перший професійний вибір школярі здійснюють у межах школи. Головною особливістю професійного навчання, що здійснюється в сучасних умовах освіти є орієнтація на розвиток, коли особистість, виступаючи суб'єктом власної діяльності, сама мобілізує свої власні сили та внутрішні резерви не лише на саморозвиток протягом навчання у школі і вузі, але й у процесі усієї трудової діяльності, протягом усього життя.

Профорієнтація – це складова частина цілісної системи шкільної навчально-виховної роботи, спрямована на ознайомлення людини з її здібностями, інтересами і яка готує учня до вибору професії з врахуванням потреб виробництва. Бачимо, що на кожному етапі суспільного розвитку профорієнтація вирішувала завдання, які були найактуальнішими для держави та виробництва у цей період: у 30 роках – це була орієнтація молоді на робітничі, інженерні та військові професії, в середині 50-их – на робітничі, а в 80-их роках особливої актуальності набули професії, які забезпечували розвиток сільського господарства та сфери обслуговування, педагогічні, робітничі, інженерні та військові професії. Варто зазначити, що профорієнтація в школах є важливим етапом в житті учнів, де їм надається інформація та можливості для визначення своїх інтересів, навичок та майбутньої професійної діяльності.

Можна зробити висновок, що основні психологічні аспекти, які можуть впливати на професійне самовизначення старшокласників включають:

1. Самоідентифікацію. На цьому етапі життя учні починають усвідомлювати свої інтереси, цінності та ресурси. Це допомагає їм зрозуміти, які професії або галузі можуть відповідати їхнім потребам.

2. Розширення світогляду. Старшокласники стикаються з великою кількістю інформації про різні професії та спеціалізації. Це може допоїти їм уточнити свої професійні інтереси та розглядати більше варіантів.

3. Соціальний вплив. Сюди відноситься вплив родини, друзів, вчителів та інших важливих людей в житті старшокласників на їхнє професійне самовизначення. Ці впливи можуть бути як позитивними, прияючи відкриттю нових горизонтів, так і негативними, обмежуючи вибір професії.

4. Стрес і невизначеність. Процес професійного самовизначення може супроводжуватися стресом і невизначеністю. Багато старшокласників можуть почуватися невпевненими щодо своїх здібностей та вибору професії. Важливо підтримати їх і надати інформаційну та психологічну допомогу.

Отож, щоб здійснити правильний вибір, старшокласникам потрібно врахувати усі чинники, які можуть впливати на майбутню професійну реалізацію, а також економічну ситуацію в державі та зміни на ринку праці.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Методична база емпіричного дослідження

Мета емпіричного дослідження – дослідити психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.

Робоча гіпотеза – допускаємо, що вікова категорія «старшокласники» при професійному самовизначенні надає перевагу професіям, які вважаються престижними у суспільстві.

База проведення емпіричного дослідження – Інтернет простір (заповнення Гугл форм).

Вибірка – 66 осіб, віком від 15 до 17 років.

Диференціація за статтю – 42 особи жіночої статі та 24 особи чоловічої статі.

Методи й методики – «Методика вивчення мотивів вибору професії», Психогеометричний тест (Сюзен Дилінгер).

Етапи дослідження – дослідження містить два етапи, на першому було використано «Методику вивчення мотивів вибору професії», на другому етапі – Психогеометричний тест (Сюзен Дилінгер).

Хід проведення дослідження:

1. Розробка програми дослідження.
2. Проведення самого дослідження.
3. Обробка, аналіз даних та формування висновків.

Дата проведення дослідження:

На першому етапі дослідження було використано «Методику вивчення мотивів вибору професії». Дана методика налічує двадцять питань, які присвячені мотивам вибору професії. «Методика вивчення мотивів вибору професії» дозволяє виявити мотивуючі чинники та якою мірою вони вплинули

на вибір професії старшокласників. Також за допомогою даної методики можемо визначити внутрішньо-індивідуальні, соціально значимі, зовнішні негативні та позитивні мотиви вибору професії.

На другому етапі дослідження було використано «Психометричний тест (Сьюзен Дилінгер)». Мета тесту полягає у тому, що досліджуваним потрібно вибрати одну із п'яти фігур, яка найбільше сподобалася, привернула увагу або з якою вони асоціюють себе. За допомогою нього можна визначити тип особистості, охарактеризувати особистісні якості, особливості поведінки, а також дізнатися який напрям професійної діяльності людині підходить.

Квадрат. Дана фігура символізує наполегливість, працьовитість, старанність. Люди-квадрати витривалі, уважні до деталей та дрібниць, доводять розпочаті справи до кінця, люблять у всьому порядок. Старшокласники, які обрали цю фігуру можуть стати чудовими адміністраторами чи виконавцями.

Трикутник. Ця форма є символом лідерства. Люди-трикутники є сильними та енергійними особистостями, які впевнено досягають своїх цілей. Їм підійдуть професії у сфері управління, наприклад, професія менеджера.

Прямокутник. Є ознакою стану переходу та змін. Для людей-трикутників притаманні непослідовність та непередбачуваність у певні періоди. Вони допитливі, цікаві, сміливі, проте дещо наївні. На даний момент, ті, хто обрали трикутник, незадоволенні своїм способом життя і перебувають у процесі пошуку кращого становища. Прямокутник – це лише тимчасова стадія, коли вона пройде, юнаки та дівчата вийдуть на новий рівень свого особистісного розвитку.

Коло. Люди-кола – одні з найкращих слухачів та комунікаторів. Для них притаманна емпатійність, висока чутливість, а також здатність розпізнавати людей. Вони в першу чергу спрямовані на людей і намагаються всім допомогти та догодити. Їм ідеально підійде професія психолога, соціального педагога, лікаря.

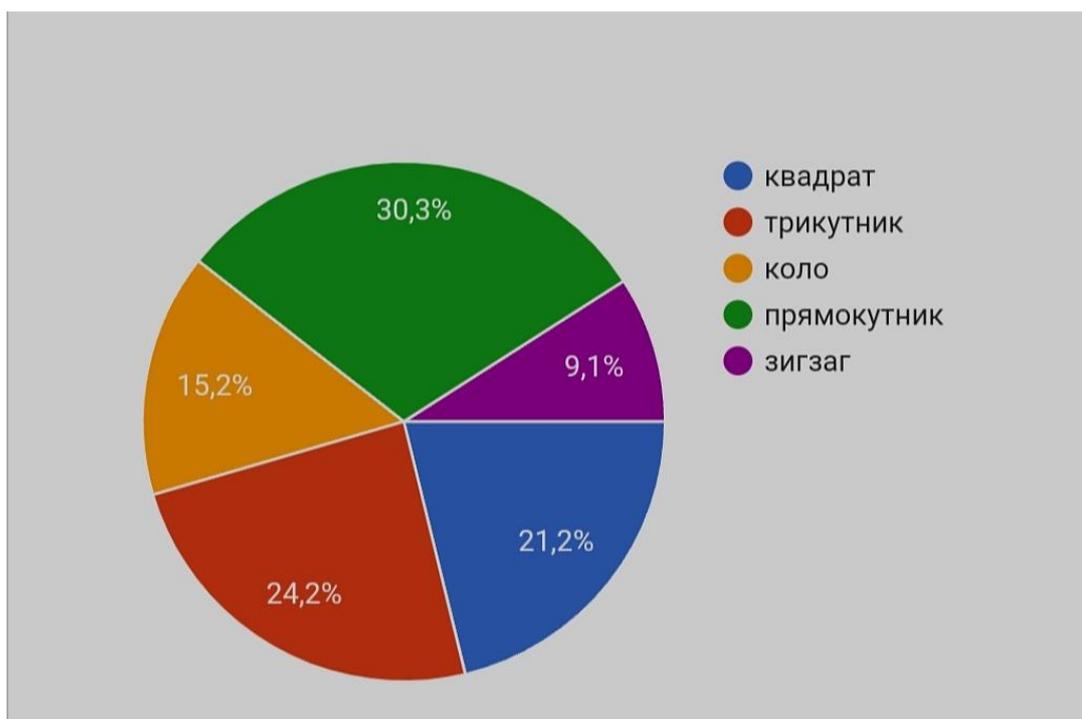
Зигзаг. Люди-зигзаги нестримні, дещо імпульсивні, непередбачувані та експресивні. Вони не люблять одноманітності, їм потрібно постійно щось нове,

оригінальне, різноманітне. Для таких людей підійдуть професії творчого характеру, наприклад, художник, музикант, письменник, хореограф та інші.

2.2. Обробка та інтерпретація отриманих результатів

Провівши «Психогеоетричний тест (Сьюзен Дилінгер)» та зробивши інтерпретацію результатів було виявлено наступне:

- 30 % опитуваних обрали прямокутник;
- 24 % вибрали трикутник;
- 21 % досліджуваних вибрали квадрат;
- 15 % вибрали трикутник;
- 9 % опитуваних старшокласників обрали зигзаг.

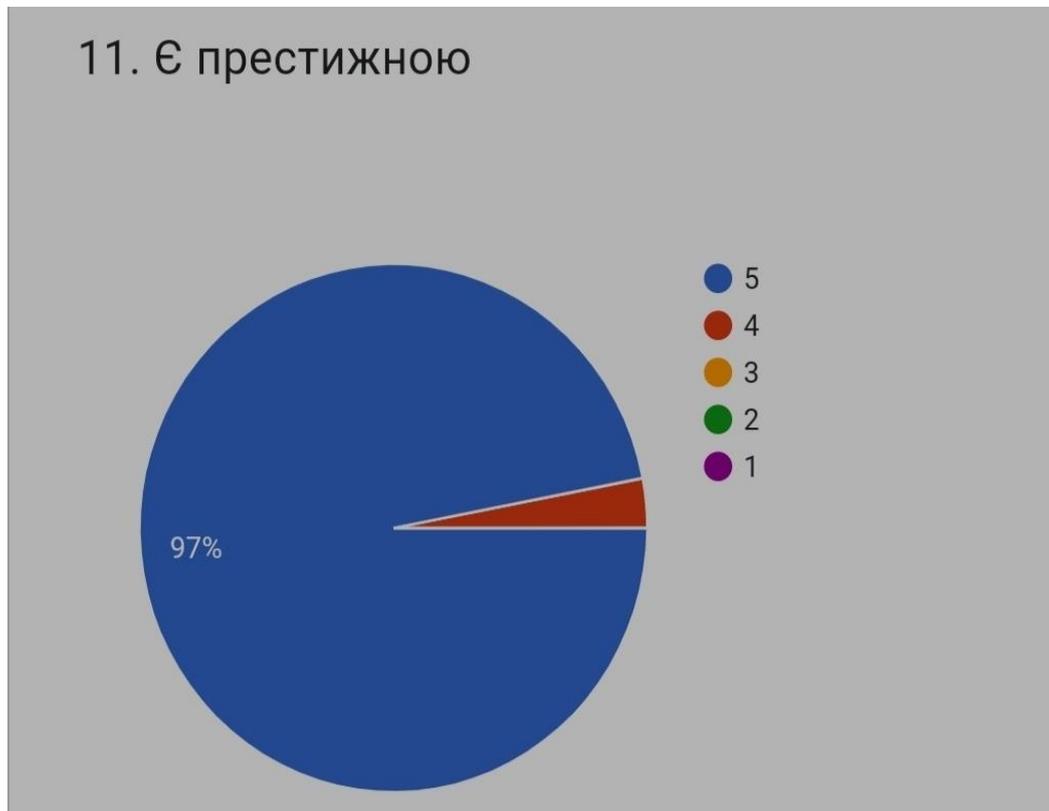

Мал. 2.1 Результати психогеоетричного тесту (Сьюзен Дилінгер)

Із статистики бачимо, що найбільша кількість опитуваних, 30,3%, із п'яти геометричних фігур обрали прямокутник. Такий вибір свідчить про те, що дана вікова категорія «старшокласники» перебуває на стадії переходу та змін, пошуку комфортного для себе способу життя та наряду діяльності, що і є характерним

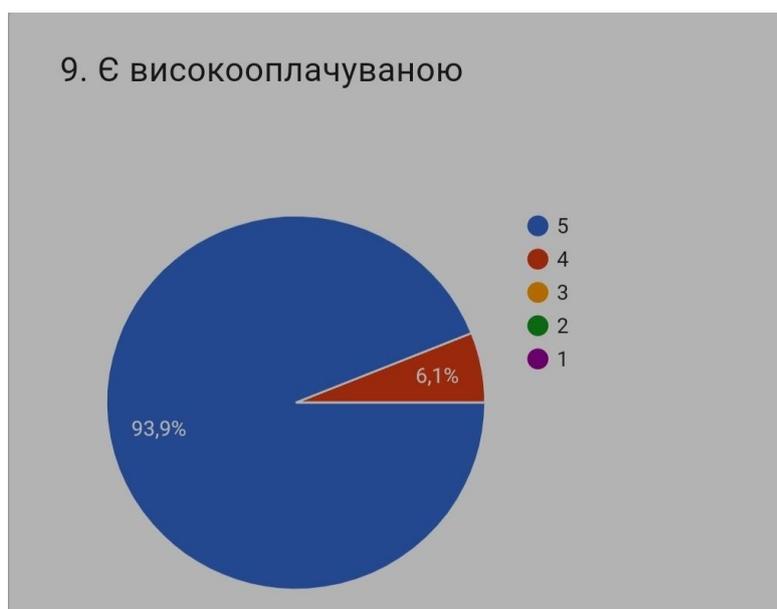
для даного віку. Також протягом цього перехідного періоду в юнаків та дівчат часто може спостерігатися непередбачуваність дій.

«Методика вивчення мотивів вибору професії» дала такі результати:

Мал. 2.2 Мотив престижності професії

На зображенні бачимо, що 97% опитуваних обрали майбутню професію через те, що вона вважається престижною. Отримані результати визначались таким чином: опитуваним потрібно було оцінити, якою мірою кожне з тверджень вплинуло на їхній вибір професії за наступною шкалою: «5» - дуже сильно вплинуло, «4» - сильно вплинуло, «3» - посередньо вплинуло, «2» - слабо вплинуло, «1» - ніяк не вплинуло. Оскільки, у цьому твердженні 97% старшокласників обрали показник «5», то воно дуже сильно вплинуло на вибір їхньої професії. Для решти 3% досліджуваних дане твердження сильно вплинуло на вибір майбутньої професії.

Мал. 2.3 Мотив високооплачуваності професії

На даному зображенні бачимо, що 93,9% опитуваних обрали показник «5» у мотиві високооплачуваності майбутньої професії, тобто високооплачуваність дуже сильно вплинула на вибір професії старшокласників. 6,1% опитуваних обрали показник «4» - це свідчить, що висока оплата професії сильно вплинула на їхній вибір.

Отож, ми охарактеризували зовнішню мотивацію старшокласників у виборі професії, вона включає в себе такі фактори:

- 1) Фінансова стабільність – можливість мати високий дохід або стабільну роботу.
- 2) Суспільне пізнання – прагнення отримати соціальне визнання або статус в певній професії.
- 3) Громадське впізнання – бажання працювати в професії, яка є пов'язана з громадськими інтересами.
- 4) Вплив оточення – думка родини, друзів або суспільства і вплив який вони можуть мати.
- 5) Прагнення до престижу – прагнення обрати професії, які цінуються серед друзів, родини, соціуму та дають змогу досягти привабливого статусу в суспільстві та забезпечують швидке просування по службі.

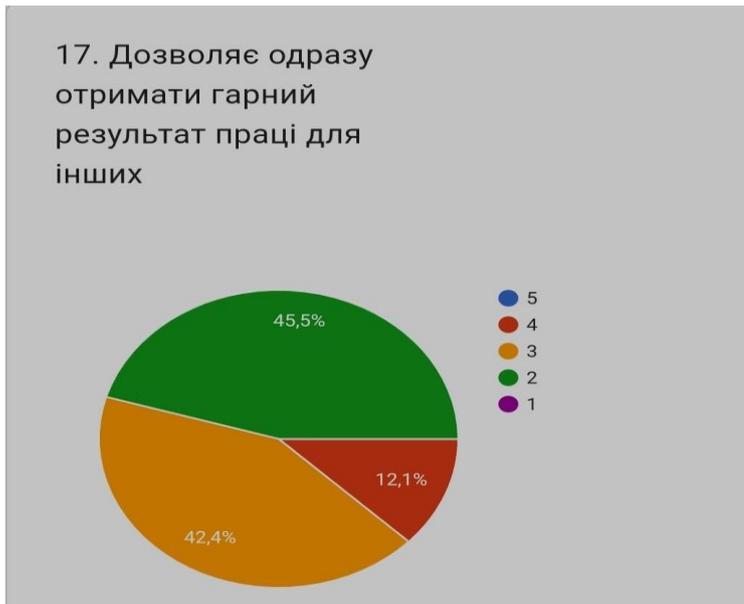
Зовнішні мотиви можна розділити на позитивні і негативні. До позитивних належать: матеріальне стимулювання, можливість просування по роботі, престиж, тобто стимули, заради яких людина вважає за необхідне прикласти свої зусилля. Саме такі мотиви присутні в опитуваних старшокласників. До негативних мотивів належать впливи на особистість шляхом тиску, критики, осуду, покарання та ін. Негативні мотиви в досліджуваних відсутні.

Тепер розглянемо внутрішні мотиви вибору професії. Внутрішні мотиви вибору – це суспільна та особиста значимість професії, задоволення, яке приносить робота завдяки її творчому характеру, спілкування з людьми. Внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, людина сама працює із задоволенням без зовнішнього тиску.

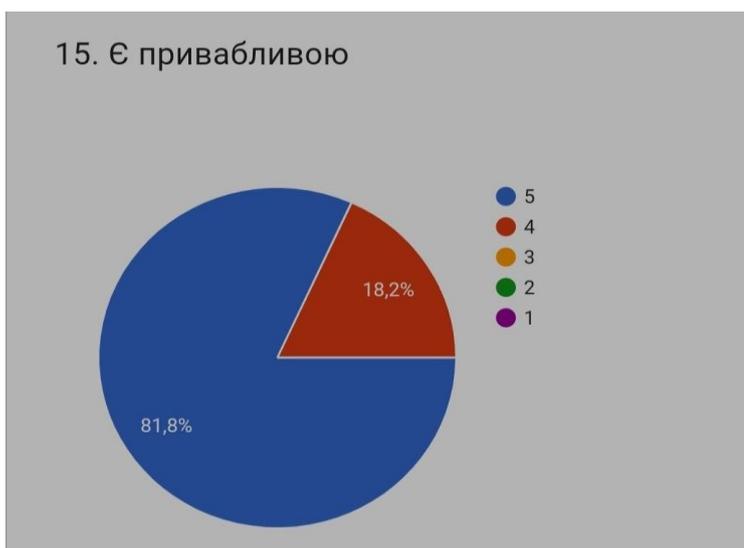
Мал. 2.4 Мотив можливості приносити людям користь

Зі статистики бачимо, що найбільша кількість досліджуваних, 69,7%, у мотиві можливості приносити людям користь обрала показник «3», який свідчить про те, що даний мотив посередньо вплинув на їхній вибір професії. Для 12,1% опитуваних сильно вплинув, для 12,1% - слабо вплинув. І лише 6,1% опитуваних старшокласників обрала показник «5», що свідчить про те, що дане твердження дуже сильно вплинуло на мотив вибору майбутньої досліджуваних.

Мал. 2.5 Мотив гарного результату праці для інших

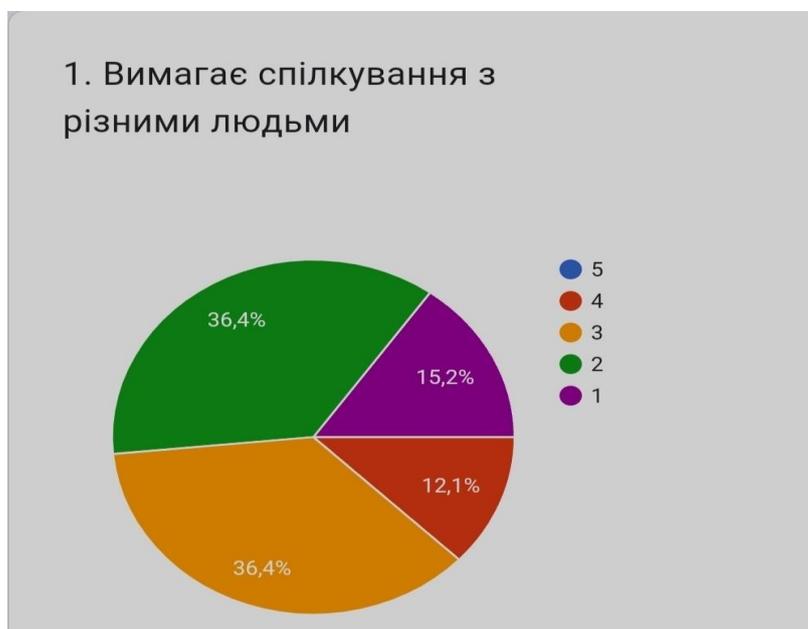
Із зображення бачимо, що для 45,5% опитуваних дане твердження слабо вплинуло на мотив вибору професії, для 42,4% - посередньо вплинуло. І лише 12,1% опитуваних в даному твердженні обрали показник «4», який свідчить про те, що отримання гарного результату праці для інших сильно вплинув на мотив вибору професії старшокласників.

Мал. 2.6 Мотив привабливості професії

На малюнку 2.6 показано, що привабливість обраної професії дуже сильно вплинула на 81,8% опитуваних. 18,2% старшокласників мають дещо нижчий

показник - «4», який свідчить, що привабливість майбутньої професії сильно вплинула на їхній вибір.

Мал. 2.7 Мотив спілкування з різними людьми

На малюнку 2.7 бачимо таку статистику: 36,4% опитуваних у твердженні «спілкування з різними людьми» обрали показник «3», він свідчить про те, що дане твердження посередньо вплинуло на мотив вибору їхньої професії. 36,4% обрали показник "2" – це означає, що дане твердження слабо вплинуло на мотив вибору майбутньої професії старшокласників. Для 15,2% досліджуваних спілкування з різними людьми ніяк не вплинуло на вибір професії, адже вони обрали показник «1», який засвідчує саме про це. Найменша кількість опитуваних, 12,1%, у твердженні «спілкування з різними людьми» обрала показник «4», він є ознакою того, що дане твердження сильно вплинуло на вибір їхньої майбутньої професії.

Учасниками дослідження були особи віком від 15 до 17 років, результати дослідження показали, що в даній віковій категорії «старшокласників» переважають зовнішні мотиви вибору професії, а саме такі як: високооплачуваність та прагнення до престижу. Про це свідчать поставлені

опитуваними високі бали у твердженнях, які відповідають зовнішнім мотивам вибору професії.

Отже, можемо зробити висновок, що після проведення дослідження робоча гіпотеза – вікова категорія «старшокласники» при професійному самовизначенні надає перевагу професіям, які вважаються престижними у суспільстві підтвердилася.

Отож, проведені дослідження є важливими для нашого суспільства, адже за допомогою них ми змогли визначити мотиви вибору професії старшокласників, а також охарактеризувати особистісні якості, які в них переважають.

2.3. Шляхи удосконалення профорієнтаційної роботи в школах

Профорієнтаційна робота в школах являє собою систему роботи, спрямовану на тому, щоб надати допомогу учням у визначенні й виборі конкретної професії на основі виявлення і оцінки їх загальних і спеціальних здібностей, інтересів, вподобань, потреб і об'єктивних умов професійної підготовки. Профорієнтаційна робота в школах є досить важливою та потрібною, оскільки завдяки цьому учні виявляють свої індивідуальні схильності, психофізіологічні можливості та вміння зіставити їх з вимогами професії, яка їх цікавить і до якої вони мають нахили, щоб прийняти правильне рішення про свою придатність до професійної діяльності в обраній галузі.

На даний час профорієнтаційна робота в сучасних школах є недостатньо розвинена, здійснюється поверхнево і не є регулярною. Варто зазначити, що в Україні сьогодні не готують фахівців з профорієнтації, тому в навчальних закладах профорієнтаційна робота покладена на психологів, зміст фахової підготовки яких не передбачає фундаментальної професіографічної підготовки.

Для удосконалення професійної орієнтації в школах можна використати наступне:

1. Бесіди, диспути, присвячені вибору професії.
2. Організація вечорів – зустрічі з представниками різних професій.

3. Організація конкурсів, вікторин, виставок, присвячених світу професій.
4. Демонстрація та обговорення фільмів, відео, передач профінформаційного змісту [22, с. 30].

Важливу роль в організації та проведенні профорієнтаційної роботи відіграють навчально-методичні кабінети профорієнтації в школах. Кожна школа чи організація повинні мати свій організаційний навчально-методичний центр профорієнтаційної роботи, в якому був би зосереджений довідково-інформаційний матеріал, де можна було б провести бесіду, конференцію, диспут, професіографічну зустріч, отримати консультацію або провести діагностику щодо професійної придатності. Незважаючи на важливість і необхідність наявності кабінету, досить часто його заміняє куток профорієнтації, який досить бідно оформлений, де міститься мінімум інформації, не завжди актуальної [23, с. 167].

У зміст роботи кабінету входить:

- 1) ознайомлення з професіями, найбільш поширеними і мало відомими;
- 2) виявлення і розвиток професійних інтересів, здібностей;
- 3) формування у дітей професійних спрямувань, які б відповідали психофізіологічним особливостям та індивідуальним особистісним якостям школяра і одночасно враховували потреби суспільства в кадрах;
- 4) організація консультацій для учнів з питань, що стосуються вибору професії, трудовлаштування та продовження освіти;
- 5) робота з вчителями і батьками учнів (збори, лекції, зустрічі, індивідуальні консультації)
- 6) встановлення зв'язку з трудовими колективами та громадськістю з питань профорієнтації та ін. [14, с. 70].

Наявність таких кабінетів значно покращить профорієнтаційну роботу шкіл. Бажано, щоб при кабінеті сформувався актив старшокласників, які б безпосередньо допомагали психологу та вчителям-предметникам в оформленні профорієнтаційної діяльності, у проведенні факультативних занять, присвячених

проблемі вибору професії, тобто були тією ланкою, яка б єднала учнів з психологом, вчителями, представниками підприємств чи організацій.

Ще одним шляхом для покращення профорієнтаційної роботи в школах є профільне навчання та допрофільна підготовка. Законодавчо закріплене профільне навчання у старшій школі в Україні є прогресивним кроком у підготовці школярів до майбутнього професійного вибору та самовизначення. На відміну від поглибленого, профільне навчання дозволяє учням вибрати не один-два предмети, а конкретну галузь для більш глибокого вивчення. Успішний вибір і засвоєння профілю навчання забезпечує особистісна психологічна готовність учня до профільного навчання. У зв'язку з цим, перш, ніж обрати профіль навчання, важливо звернути увагу на формування особистісної готовності учнів до профільного навчання, що передбачає їх здатність стати суб'єктом навчальної та професійної підготовки, професійного саморозвитку і вдосконалення [15, с. 95].

Допрофільна підготовка має здійснюватись через факультативи, предметні гуртки, наукові товариства учнів, Малу академію наук, предметні олімпіади, кабінети профорієнтації. Ефективність допрофільного навчання вимагає налагодження дієвої діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, профконсультаційної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів та якостей школярів для створення однорідних за підготовленістю та інтересами мікроколективів (класів, груп). Іноді школярі попадають під вплив засобів масової інформації та суспільних стереотипів. Саме тому головна мета допрофільної підготовки — формування в дітей здібності робити усвідомлений вибір подальшого профілю навчання. Школярі повинні вміти об'єктивно оцінювати свої здібності до навчання за різними профілями, здійснювати вибір профілю, який співпадає зі здібностями та інтересами, бути готовими докласти зусилля для отримання якісної освіти. На етапі допрофільної підготовки важливо створити умови для випробування учня в різних видах навчальної діяльності, яка має здійснюватись на діагностичній основі й мати за мету не тільки виявлення професійних орієнтацій учнів, переважних схильностей у різних галузях знань, а

й формування інтересів, потреб, самомотивованого, самостійного навчання як усвідомленої навчальної діяльності. На цьому етапі важливою стане своєчасна оцінка комплексу індивідуальних особливостей школярів з точки зору їх готовності до успішного навчання за певним профілем, попередження дезадаптації в умовах виникнення навчальних труднощів і стресів, пов'язаних зі спілкуванням у новому колективі. Важливо досягти усвідомлення учнем себе як суб'єкта вибору профілю навчання [31, с. 83].

Завдання допрофільної підготовки:

- 1) оптимальний вибір учнем майбутнього спрямування профільного навчання;
- 2) розвиток особистості учня, розкриття, розвиток і реалізація його задатків і здібностей;
- 3) підтримання і розвиток мотивації навчально-пізнавальної і творчої діяльності, продовження навчання, формування в учня інтересу до певного профілю (профілів), до профільного навчання загалом;
- 4) інформування учня про переваги, цілі й завдання профільного навчання, перелік профілів, їхній зміст і особливості, можливий вплив вибору навчального профілю на подальше професійне навчання і його потенційний зв'язок з трудовою (професійною) діяльністю;
- 5) розвиток досвіду самопізнання, самовизначення і самореалізації у процесі здійснення допрофільної підготовки, вибору навчального профілю [37, с. 145].

До основних форм допрофільної підготовки необхідно віднести: поглиблене вивчення окремих навчальних предметів, курсів за вибором, у тому числі профорієнтаційного спрямування, факультативних курсів, створення допрофільних груп, проведення профільної орієнтації, профільного консультивання, інформаційної роботи, заняття в предметних гуртках, наукових товариствах учнів, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт у Малій академії наук, участь у предметних олімпіадах, співбесіди в кабінетах профорієнтації та ін.

Курси за вибором (в основній школі) – обов’язкові навчальні курси, самостійний вибір яких здійснюється учнем з двох і більше альтернатив, запропонованих школою. Курси за вибором сприяють вибору учнем його подальшого навчального профілю і розвитку відповідних предметних компетентностей шляхом формування цінностей і ставлень, поглиблення і розширення теоретичних і прикладних знань, формування вмінь і навичок, набуття досвіду пізнавальної і творчої діяльності, розкриття й розвитку задатків і здібностей [40, с. 237].

Факультативні курси (в основній школі) – необов’язкові навчальні курси (предмети), що сприяють вибору учнем майбутнього навчального профілю шляхом поглибленого вивчення нормативного навчального предмета або певної галузі практичної діяльності.

Технології допрофільної підготовки – це різновид освітніх технологій; сукупність способів діяльності працівників системи середньої освіти, спрямованих на надання учневі допомоги в раціональному виборі майбутнього навчального профілю, створення сприятливих умов для самовизначення і самореалізації, подальшого профільного навчання. Серед технологій допрофільної підготовки можна виділити такі: профільної діагностики, профільного консультування, профільного інформування та ін. [40, с. 239].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Для визначення того чи дійсно вікова категорія «старшокласники» при професійному самовизначенні надає перевагу професіям, які вважаються престижними у суспільстві було проведене емпіричне дослідження, результати якого показали, що дана категорія досліджуваних дійсно надає перевагу зовнішнім мотивам вибору професії, тобто прагненню до престижу та високоплачуваності професії.

Також було проведене дослідження на визначення типу особистості, що допоможе учням старших класів розкрити свої схильності до певних професій. Результати даного дослідження показали, що більша кількість опитуваних

старшокласників ще не визначилася з напрямом своєї професійної діяльності та перебуває у стані пошуку.

Профорієнтаційна робота в сучасних школах є недостатньо досконалою і потребує доопрацювання та розвитку. Також, можна зазначити, що важливу роль у покращенні профорієнтаційної роботи в школах відіграють допрофільна підготовка, профільне навчання, а також розширення виборів профілів та курсів, розвиток партнерських програм, організація професійних лекторіїв та наявність навчально-методичних кабінетів профорієнтації. Все це допоможе учням досліджувати інформацію про різні професії, кар'єрні шляхи, набувати досвіду та отримувати корисні поради щодо обрання майбутньої професії.

Не менш важливим для покращення профорієнтаційної роботи в школах є:

- 1) ознайомлення юнаків та дівчат з професіями, найбільш поширеними і мало відомими;
- 2) виявлення і розвиток професійних інтересів, здібностей;
- 3) організація консультацій для учнів з питань, що стосуються вибору професії, трудовлаштування та продовження освіти;
- 4) робота з вчителями і батьками учнів (збори, лекції, зустрічі, індивідуальні консультації)
- 5) встановлення зв'язку з трудовими колективами та громадськістю з питань профорієнтації та ін.
- 6) професіографічні екскурсії – відвідування навчальних закладів та підприємств. Школи можуть організовувати екскурсії до університетів, коледжів, професійних шкіл, підприємств, що дозволяє учням зазирнути в різні професії і побачити як вони функціонують в реальному житті, а також отримати більше інформації про навчання і робочі умови.
- 7) професіографічні зустрічі. Вони передбачають зустрічі з представниками певної професії, які знайомлять дітей зі змістом своєї професійної діяльності, описують вимоги професії до психологічної сфери особистості.

Отже, можна зробити висновок, що є досить багато варіантів покращення профорієнтаційної роботи в школах, головне – це бажання ними користуватися і вносити позитивні зміни в закладах освіти на користь учням та їхнього майбутнього професійного шляху. Організація профорієнтаційної роботи в школах великою мірою залежить від керівництва закладу. Отож, як керівники закладу будуть відноситися до організації профорієнтації, такий рівень розвитку вона бути мати.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі ми намагалися розкрити психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників. Для детального вивчення даної теми було проведено ряд емпіричних досліджень, а саме: «Психометричний тест (Сьюзен Дилінгер)» та «Методика визначення мотивів вибору професії».

За результатами «Психометричного тесту (Сьюзен Дилінгер)», ми визначили, що дана вибірка старшокласників знаходиться у перехідному періоді, пошуках себе, напряму діяльності та свого життєвого призначення.

Для визначення вибору мотивів професії старшокласників було проведено емпіричне дослідження, результати якого показали, що дана вікова категорія надає перевагу зовнішнім мотивам вибору професії – це прагнення до престижу та високоплатуваність професійної діяльності. Отже, гіпотеза емпіричного дослідження – вікова категорія «старшокласники» при професійному самовизначенні надає перевагу професіям, які вважаються престижними у суспільстві підтвердилася. Тому, проведені дослідження є важливими для нашого суспільства, адже за допомогою них ми змогли визначити форму особистості, схильність до певних професійних напрямів, а також мотиви вибору професії юнаків та дівчат у старших класах.

Професійне самовизначення – це процес визначення своїх інтересів, навичок, цінностей та мети в професійній кар'єрі. Це важливий етап в житті кожної особи, особливо в період старшого шкільного віку, який допомагає визначити, які професійні шляхи відповідають їхнім потребам і бажанням. Для досягнення успіху в професійній діяльності необхідно зрозуміти свої сильні сторони, здібності та особистість, а також розглянути можливості розвитку в обраній сфері. Професійне самовизначення може включати в себе дослідження різних професій, консультацій з фахівцями, розмови з людьми, які вже працюють в обраній галузі та самоаналіз. Коли людина знайде своє покликання і визначить життєву мету будучи ще старшокласником, вона буде більш задоволена і досягне кращих результатів у своїй професії.

Профорієнтаційна робота в школах зазвичай включає різноманітні діяльності, такі як:

- 1) тестування особистості та інтересів: учні мають можливість пройти тести, що допомагають їм визначити свої сильні сторони, здібності та інтереси. Це допоможе їм вибрати професію або галузь, яка відповідатиме їхнім схильностям.
- 2) інформаційні ресурси: школи зазвичай надають доступ до різних ресурсів, таких як книги, брошури, веб-сайти та інші матеріали, які містять інформацію про різні професії, вимоги та можливості у різних галузях.
- 3) професійні консультації: в школах можуть працювати професійні консультанти, які допомагають учням зрозуміти, які кар'єрні шляхи доступні для них, та надають поради щодо професійного розвитку.
- 4) інформаційні заходи: школи можуть організовувати презентації, семінари та воркшопи для учнів, де представники різних професій розповідають про свою роботу, досвід та вимоги до професійного розвитку.
- 5) практичні заняття: учні можуть мати можливість брати участь у практичних заняттях, відвідувати робочі місця та інтернатури, що дозволяє їм отримати практичний досвід у різних професіях та допомагає прийняти розумніше рішення про майбутню кар'єру.

Отже, профорієнтаційна робота в школах – це важлива, необхідна сфера, яка допомагає учням зрозуміти свої здібності, інтереси та розвивати свій потенціал у майбутній професійній кар'єрі.

Можемо зробити висновки щодо психологічних особливостей формування старшокласників. Ось деякі загальні пункти:

- 1) ідентичність: підлітки у цьому віці активно формують свою особисту ідентичність. Вони починають замислюватись про своє місце у світі, свої цінності та життєві цілі.
- 2) пізнавальний розвиток: старшокласники розвивають свою критичне мислення та здатність до самовираження. Вони зацікавлені у вирішенні складних завдань і пошуку нових знань.

- 3) соціальні вміння: соціальні стосунки стають все важливішими для старшокласників. Вони намагаються знайти своє місце у групі ровесників і розвивають навички спілкування, співпраці та вирішення конфліктів.
- 4) пізнавальний розвиток: старшокласники розвивають свою критичне мислення та здатність до самовираження. Вони зацікавлені у вирішенні складних завдань і пошуку нових знань.
- 5) соціальні вміння: соціальні стосунки стають все важливішими для старшокласників. Вони намагаються знайти своє місце у групі ровесників і розвивають навички спілкування, співпраці та вирішення конфліктів.
- 6) емоційний розвиток: підлітки відчують бурхливе дозрівання емоційної сфери. Вони можуть мати періодичні коливання настрою, досліджувати великі емоційні випробування та постійно знаходитись у пошуку свого місця у світі.

Отож, варто зазначити, що кожен старшокласник унікальний і психологічний розвиток може відрізнятись залежно від особистості.

Для покращення рівня профорієнтаційної роботи в школах можна виростати наступне:

- 1) розширити інформаційні ресурси: створіть базу даних з повною інформацією про різні професії, освітні програми та вимоги до вступу в виші. Забезпечити доступ до цієї бази для учнів, батьків та вчителів.
- 2) організація профорієнтаційних заходів: проводити інформаційно-просвітницькі лекції, семінари та круглі столи з представниками вишів та різних професій. Запрошувати випускників школи, які досягли успіхів у своїй кар'єрі, для спільної дискусії та надання порад.
- 3) використання технологій: запровадити використання онлайн-платформ та інтерактивних інструментів для самостійного вивчення професій, віртуальних екскурсій у виші та спеціалізовані компанії.
- 4) партнерство з роботодавцями: встановити зв'язки з місцевими підприємствами та організаціями, щоб дізнатися про потреби ринку праці та забезпечити учням інформацію про актуальні вакансії та кар'єрні можливості.

- 5) практичні заняття: організуйте професійні практики та стажування для учнів. Розгляньте можливість співпраці з підприємствами та організаціями, де учні зможуть отримати реальний досвід у різних професіях.
- 6) індивідуальний підхід: Залучати психологів або спеціалістів з профорієнтації для надання особистої підтримки та консультацій учням з їх кар'єрним вибором.
- 7) постійний моніторинг та оцінка: проаналізувати ефективність профорієнтаційних заходів та проводити опитування серед учнів, вчителів та батьків, щоб з'ясувати, як можна в подальшому удосконалити цю роботу.

Підсумувавши, можемо зазначити, що профорієнтаційна робота в школах на сьогодні знаходиться на шляху інтенсивного розвитку та вдосконалення. Адже, досить важливо створити в школі доступне та цікаве середовище, яке допоможе учням зробити свідомий вибір стосовного свого професійного майбутнього.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ананко Т.В. Теоретичні аспекти професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах України. 2014. С.91-99.
2. Белощинський О.П. Соціально-педагогічні проблеми профорієнтації учнівської молоді. Житомир: 2012. 51 с.
3. Браславська О. Активізація професійного самовизначення учнів у закладах загальної середньої освіти. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: 2018. С. 37-45.
4. Булах І.С., Ковчина І.М., Мозгова Г.П. Освіта і наука : збірник наукових праць учасників звітно-наукової конференції студентів та аспірантів Факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова. Київ: 2023. 338 с.
5. Василик А.В., Вандоляк О.В. Передумови та проблеми професійного самовизначення і планування кар'єри молоддю в Україні. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. С. 344-354.
6. Василенко Л.П., Савчин М.В. Вікова психологія. Київ: 2017. 366 с.
7. Герасімяк Т.В., Лунченко Н.В., Ткачук І.І. Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів. Київ: 2017. 118 с.
8. Губенко О.В. Психологічна діагностика й активізація у старшокласників і молоді творчих науково-технічних здібностей. Навчально-методичний посібник. Київ: 2016. 228 с.
9. Доротюк В.І. Теоретичні та методологічні засади профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. Київ: 2010. 12 с.
10. Єгорова Є.В. Професійна орієнтація: підручник. Кіровоград: 2014. 227 с.
11. Єгорова Є.В. Психологія профорієнтації у системі педагогічної освіти: монографія. Кіровоград: 2014. 247 с.

12. Капченко Л.М., Савченко Н.В., Літвінчук Л.Й., Грамма О.В. Професії майбутнього для України. Київ: 2017. 47 с.
13. Кириченко В.В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії. Житомир: 2015. 109 с.
14. Колобич О.П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів: 2018. 172 с.
15. Коропецька О.М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Київ: «КНТ» 2016. 438 с.
16. Кравченко Т.В. Формування батьківської компетентності як засобу підвищення ефективності професійного самовизначення дітей старшого шкільного віку. 2012. №4. С. 16.
17. Кузнецов В.В. Класифікатор професій. Фактор: 2011. 512 с.
18. Любар О.О. Школа і вибір професії. 2016. №10-12. С.36.
19. Ляховченко Н.В., Петрук В.А. Аналіз факторів, що впливають на вибір майбутньої професії старшокласниками. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. №4. С. 125-128.
20. Ляшенко Р.О. Взаємозв'язок професійного самовизначення та самоактуалізації особистості. Професійна освіта: проблеми та перспективи. 2017. Вип.12. С. 83-88.
21. Максименко Д.С. Психологічні особливості криз підлітка. Київ: 2020. 200 с.
22. Морін О.Л. Закономірності професійного самовизначення особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. Вип. 21(2). С. 78-89.
23. Найдьонов М.І. Психологія престижності професій: монографія. Кіровоград: 2014. 160 с.
24. Оцінка попиту на професії, які затребувані на ринку праці. Результати дослідження в рамках проекту «Економічне та соціальне відновлення Донбасу». Київ: 2015. 102 с.
25. Панок В.Г. Прикладна психологія. Київ: 2017. 188 с.

26. Поліщук В.М. Вікова і педагогічна психологія. Навчальний посібник. Суми: 2019. 352 с.
27. Рибалка В.В. Методологічні проблеми наукової психології. Посібник. Київ: 2017. 144 с.
28. Рибалка В.В. Психологія і педагогіка праці особистості: посібник. Кіровоград: 2013. 160 с.
29. Саппа Г.М. Процес професійного самовизначення учнівської молоді: модельний аналіз. Харків: 2011. С. 343-352.
30. Серета О.Ю. Особливості впливу соціально-психологічних чинників на професійне самовизначення старшокласників. *Психологічний часопис 2019. №11*. С.268-282.
31. Синявський В.В. Професіограми і психограм професій педагогічного спрямування. Кіровоград: 2013. 83 с.
32. Столяренко О.Б. психологія особистості. Навчальний посібник. Київ: 2012. 280 с.
33. Сухенко Т.В. Як обрати професію майбутнього. Харків: 2016. 80 с.
34. Теслюк В.М. Основи профорієнтаційної роботи. Київ: 2021. 304 с.
35. Токарева Н.М., Шамне А.В. Вікова та педагогічна психологія. Київ: 2017. 548 с.
36. Турчина Л. О. Педагогічні умови підготовки старшокласників до вибору професії в умовах профільного навчання. Луганськ: 2011. 20 с.
37. Федоренко Л.М. Психологічні детермінанти професійного самовизначення старшокласників. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12 «Психологічні науки»*. Київ: 2018. С. 143-149.
38. Чечко І.І. Професійне самовизначення старшокласників в контексті профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти. 2019. С. 146-152.
39. Щербакова І.М. Психологія праці: теоретичні і методологічні основи наукових досліджень. Суми: 2014. 144 с.

40. Щербакова І.М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості. Навчально-методичний посібник. Суми: 2012. 324 с.

Додаток 1

«Методика вивчення мотивів вибору професії»

Інструкція: нижче наведені твердження, які характеризують будь-яку професію. Прочитайте їх та оцініть, якою метою кожне з даних тверджень вплинуло на ваш вибір професії за наступною шкалою: «5» - дуже сильно вплинуло, «4» - сильно вплинуло, «3» - посередньо вплинуло, «2» - слабо вплинуло, «1» - ніяк не вплинуло.

Бланк тверджень

1. Вимагає спілкування з різними людьми.
2. Подобається батькам.
3. Передбачає високе почуття відповідальності.
4. Вимагає переїзду на нове місце проживання.
5. Відповідає моїм здібностям.
6. Дозволяє обмежитись набутою освітою.
7. Дає можливість приносити людям користь.
8. Сприяє розумовому та фізичному розвитку.
9. Є високооплачуваною.
10. Дозволяє працювати недалеко від дому.
11. Є престижною.
12. Дає можливість до зростання професійної майстерності.
13. Єдиний можливий варіант в обставинах, що склалися.
14. Дозволяє реалізувати здібності до керівної роботи.
15. Є привабливою.
16. Є близькою до будь-якого предмету.
17. Дозволяє відразу отримати гарний результат праці для інших.
18. Її вибрали мої друзі.
19. Дозволяє використання професійних вмінь поза роботою.
20. Дає великі можливості для прояву творчості.

Ключ і обробка результатів тесту:

1 колонка. Внутрішні індивідуально значимі мотиви: 1, 5, 8, 15, 20 – сума балів.

2 колонка. Внутрішні соціально значимі мотиви: 3, 7, 12, 14,17 – сума балів.

3 колонка. Внутрішні позитивні мотиви: 4, 9, 10, 16, 19.

4 колонка. Зовнішні негативні мотиви: 2, 6, 11, 13, 18.

Потрібно підрахувати кількість балів у кожній із чотирьох колонок ключа і записати їх суму. Максимальна сума балів вказує на переважаючу мотивацію: внутрішні індивідуально значимі мотиви, внутрішні соціально значимі мотиви, внутрішні позитивні мотиви, зовнішні негативні мотиви.

Додаток 2

«Психогеометричний тест (Сьюзен Дилінгер)»

Інструкція: Виберіть одну із п'яти запропонованих фігур, яка вам найбільше сподобалася, яка першою привернула вашу увагу або ви асоціюєте з нею себе.

Інтерпретація результатів:

Квадрат. Дана фігура символізує наполегливість, працьовитість, старанність. Люди-квадрати витривалі, уважні до деталей та дрібниць, доводять розпочаті справи до кінця, люблять у всьому порядок. Старшокласники, які обрали цю фігуру можуть стати чудовими адміністраторами чи виконавцями.

Трикутник. Ця форма є символом лідерства. Люди-трикутники є сильними та енергійними особистостями, які впевнено досягають своїх цілей. Їм підійдуть професії у сфері управління, наприклад, професія менеджера.

Прямокутник. Є ознакою стану переходу та змін. Для людей-трикутників притаманні непослідовність та непередбачуваність у певні періоди. Вони допитливі, цікаві, сміливі, проте дещо наївні. На даний момент, ті, хто обрали трикутник, незадоволенні своїм способом життя і перебувають у процесі пошуку кращого становища. Прямокутник – це лише тимчасова стадія, коли вона пройде, юнаки та дівчата вийдуть на новий рівень свого особистісного розвитку.

Коло. Люди-кола – одні з найкращих слухачів та комунікаторів. Для них притаманна емпатійність, висока чутливість, а також здатність розпізнавати людей. Вони в першу чергу спрямованні на людей і намагаються всім допомогти

та догодити. Їм ідеально підійде професія психолога, соціального педагога, лікаря.

Зигзаг. Люди-зигзаги нестримні, дещо імпульсивні, непередбачувані та експресивні. Вони не люблять одноманітності, їм потрібно постійно щось нове, оригінальне, різноманітне. Для таких людей підійдуть професії творчого характеру, наприклад, художник, музикант, письменник, хореограф та інші.